

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

дуже важливо набути вміння аналізувати, висловлювати власну думку, знаходити шляхи вирішення проблеми, робити висновки.

Література:

1. Гарнець О.М. Гнучкість мислення та його розвиток у школярів. – М., 1979. – С.28-32.
2. Кинос Д.И. Индивидуальность и творческое мышление. – М., 1992. – С.49.

Войтович Л.В.*

РЕАЛІЗАЦІЯ МОТИВАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглядається явище «мотиваційного забезпечення», емпірично досліджуються його механізми, вивчаються прояви зараження внутрішньою та зовнішньою мотивацією в контексті навчальної діяльності. Простежуються вікові аспекти розвитку цього явища, особлива увага приділяється формуванню навчально-пізнавальної мотивації й обґрунтовуються особливості її формування в учнів на уроках літератури.

Успіх будь-якої розпочатої справи залежить від того, наскільки вдало і точно сформовано позитивне ставлення до навчання через пізнавальні мотиви. Створення в дітей позитивних мотивів до навчання – одна із важливих складових частин досягнення успіху в діяльності, крім того, позитивно налаштовані учні спроможні правильно оцінити свої здібності, успіхи та невдачі.

У найбільш загальному сенсі мотивація людини до діяльності розуміється як сукупність рушійних сил, що спонукують людину до здійснення певних дій. Ці сили знаходяться зовні і всередині людини і змушують її усвідомлено чи не усвідомлено робити деякі вчинки. При цьому зв'язок між окремими силами і діями людини опосередковано дуже складною системою взаємодій, у результаті чого різні люди можуть зовсім по-різному реагувати на однакові впливи з боку однакових сил. Більш того, поведінка людини, здійснювані нею дії у свою чергу також можуть впливати на її реакцію на впливи, у результаті чого може змінюватися як ступінь впливу, так і спрямованість поведінки, викликаного цим впливом [2]. Тому мотивація навчання – це найважливіший компонент будь-якого навчального заняття. Мотивація виконує чимало функцій, серед яких важливо зазначити саме активізацію поведінки, напрямок та належна організація надають їй особистісного сенсу та значущості.

Проблема мотивації навчання вже давно є нагальною як у педагогічній практиці, так і в педагогічній теорії. Ще

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

у XVII столітті Я.А.Коменський закликав «вчити дітей мислити», зазначав, що необхідні всіма можливими способами «запалювати» в дитячих душах прагнення до знань та навчання. Питання мотивації навчальної діяльності й розвиток творчої особистості учнів розглядають такі учені, як: Л.І. Божович, Н.Н. Власова, А.Н. Леонтьєв, Д.К. Маккеланд, А.К. Маркова, Г. Олпорт. Зарубіжні вчені Д.К.Маккеланд та Д.Акінсон розробили теорію мотивації досягнення успіхів у різноманітних видах діяльності. Згідно з цією теорією, люди, які мотивовані на успіх, ставлять перед собою цілі, досягнення яких однозначно розцінюється ними як перемога. Вони прагнуть за будь-яких обставин досягти успіху у своїй діяльності, сміливі, рішучі, розраховують отримати схвалення за дії, які направлені на досягнення поставлених цілей. Для них характерні мобілізація всіх своїх ресурсів і зосередженість уваги на досягнення поставлених цілей.

У дослідженні Н.Н.Власової можна побачити також два плани мотивації – довільний і мимовільний. Довільний план мотивації виявляється тоді, коли мотиви в учня викликаються довільно без сторонньої допомоги. Мимовільний план мотивації виявляється в тому разі, якщо мотиви хтось спеціально формує [4].

Навчальна мотивація визначається як вид мотивації, включений у певну діяльність, у цьому разі навчальну. Як підкреслює провідний психолог, який вивчає мотивацію навчальної діяльності, А.К. Маркова, «мотивація навчання складається з ряду постійно змінюваних спонук» [1, с. 118]. Тому при аналізі мотивації навчальної діяльності головне – не тільки визначити домінуючу спонук (мотив), але врахувати всю структуру мотиваційної сфери людини.

Останнім часом у школі все частіше трапляються випадки, коли поданий матеріал не викликає інтересу до навчальної діяльності в учнів, вони відмовляються працювати, проявляти будь-яку активність. Тобто існує *проблема мотивації навчального заняття*.

Постало нагальне питання: як же зробити урок цікавим? Аналіз роботи на уроці, усіх процесів, які відбуваються в навчальній діяльності, привів до висновку, що запорука успіху не лише у любові, доброзичливому ставленні до вихованців, а й у постійному вдосконаленні й пошуку, у творчій діяльності вчителя. Відомий педагог В.О.Сухомлинський зазначав: «Вчителю щодня необхідно невпинно творити, вести пошуки найдосконаліших методів, проектування долі і душ людських, бо без творчого вчителя не може бути ні нової школи, ні нового суспільства, ні вільної України» [3].

Апробація різних підходів, застосування інноваційних технологій, вивчення та використання передового педагогічного досвіду учителів-новаторів, провідних учених-методистів – усе це дало змогу зробити висновок, що саме через інтерес до

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

предмета придодати успіх.

Будь-яку педагогічну ситуацію можна наповнити високим змістом і мотивом. Варто виділити 6 головних принципів для успішного навчання:

- 1) доступність навчального матеріалу;
- 2) «бачення» його практичності та значущості;
- 3) усвідомлення учнем суті проблеми;
- 4) створення нестандартних «ситуацій успіху»;
- 5) атмосфера взаємовідповідальності та взаємодопомоги вчителя та учня;
- 6) ставлення вчителя до предмета.

Розглядаючи проблему мотивації, можна визначити в ній важливі зовнішні та внутрішні фактори. Зовнішні фактори:

- соціальні мотиви (обов'язок, престиж, відповідальність, необхідність отримання освіти тощо);
- взрєць учителя (зовнішній вигляд, тон голосу, настрої, інтерес та ставлення до свого предмета, професіоналізм, міміка, жести тощо);
- умови навчання;
- використання різних засобів естетичного оформлення інформаційного забезпечення навчального матеріалу (підручники, додаткова література, опорні схеми, експрес-зошити, таблиці, малюнки, портрети та інше).

Внутрішні фактори:

- коректність та толерантність під час зовнішнього контролю;
- чітка організація навчального процесу («інтерес»);
- постановка завдань у навчанні відповідно до запитів, інтересів, прагнень та вікових особливостей учнів;
- стосунки вчителя з учнями;
- створення психологічного мікроклімату;
- зворотній зв'язок на занятті (знання результатів, оцінювання).

Урахування й дотримання зазначених вище факторів допоможе подолати труднощі під час вирішення проблем мотивації, підвищить активізацію навчально-пізнавальної діяльності на уроці літератури й інтерес учнів до знань. Водночас вдасться уникнути перевантаження розумових сил, одноманітності й буденності на заняттях.

Зовнішня та внутрішня мотивація – це протилежні сторони одного явища, яке пов'язує навчання та його цілі. Використовуючи внутрішню мотивацію можна автоматично викликати внутрішній інтерес, а разом з'явиться бажання у вчителя шукати додаткові джерела для підвищення свого професійного рівня. Це допоможе педагогу перейти від інтуїтивного та випадкового вибору педагогічних прийомів до свідомого використання всіх існуючих факторів у нашій педагогічній діяльності.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

У своїй діяльності виділяємо 2 види мотивації навчальної діяльності на уроках української літератури: мотивація емоційно-естетичного та пізнавального характеру.

Таблиця 1

Мотивація навчальної діяльності на уроках з української мови та літератури

Назва	Види мотивації	
	Емоційно-естетичного характеру	Пізнавального характеру
Прийоми мотиваційного забезпечення	<p>Добір художніх програмних текстів; використання легенд, цікавих поезій, притч, сентенцій; використання аудіо-, відеозапису.</p> <p>Використання матеріалів духовної культури народу: картини живопису, музичні твори, етнографічні зразки.</p> <p>Естетичне оформлення навчального матеріалу.</p> <p>Створення «ситуацій успіху» («Даю шанс», «Сповідь» тощо)</p>	<p>Використання інноваційних форм та методів навчання: інтерактивні технології</p> <p>проблемне навчання</p> <p>розвивальне навчання</p> <p>ігрова діяльність</p> <p>рефлексивне навчання</p> <p>прийоми оцінної стимуляції</p> <p>творчі завдання</p> <p>диференційований підхід до домашнього завдання</p>

Отже, мотивація – це процес, який не виникає стихійно. Її потрібно спеціально формувати, виробляти і, що особливо важливо, навчати школярів проводити «самостимулювання» своїх мотивів.

Професіоналізм учителя полягає в тому, наскільки він може реалізувати у своїй діяльності оптимальне поєднання різних методів, що відповідають сучасним вимогам.

Розглянемо способи, за допомогою яких можна розвивати мотивацію учнів, їх інтерес, зацікавленість. Цього можна досягти, якщо створити в дитини позитивне психологічне налаштування, відчуття поступу вперед, «учнівського росту», переживання успіхів у навчальній діяльності.

Вагомим також є *фактор інтересу* до предмета та матеріалу, що вивчається. З інтересом не народжуються – його набувають у процесі роботи. Його можна розвинути такими шляхами: використання матеріалу із життя учнів, використання їхніх імен та життєвих прикладів, позитивні міркування, побутові ситуації у класі – ось неповний перелік варіантів, які творчий та поміркований учитель може використати, щоб підвищити інтерес до вивчуваного матеріалу.

Так, під час навчальних занять учнів 5–6-х класів з метою посилення інтересу до вивчення теми, а також створення необхідної емоційної атмосфери необхідно використовувати *цікавий ілюстративно-інформаційний матеріал*: таємничий конвєрт «Для тих, хто любить гумор, смішні розповіді, кумедні ситуації...» (під час вивчення співомовок С. Руданського, гумори-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

стичних творів Остапа Вишні, байок Л. Глібова), «Незакінчений малюнок», «Конверт дружніх запитань», завдання «Бліц-опитування», кросворди, «Заплутаний лист», незаповнений «Біографічний маршрут», «Географію особистості автора», «Книгу життя письменника», літературні вікторини («Впізнай назву тексту і його автора»), цитатні вікторини («Впізнай героя»).

У психології такий прийом називається «ефект зігриваючого сяяння успіху», коли людина переживає під час роботи емоційний підйом, бо вона намагається не лише самоутвердитись, а й досягти більшого, ніж сама від себе очікувала. Крім цього, це розвиває в учнів уяву, фантазію, стимулює до творчого пошуку й формує вміння виділяти важливу інформацію й розмішувати її в логічній послідовності.

Ефективним методом на уроках літератури в старших класах щодо стимулювання інтересу учнів є *виділення яскравого елемента* в навчальному матеріалі. Це може бути неочікуваний факт, перехід від розповіді до запитань чи до демонстрації фільму, малюнків. Можна його провести у вигляді «калейдоскопу». Наприклад, під час пояснення матеріалу змінювати тон голосу та позу, перехід від розповіді до питань чи до демонстрації фільму, ілюстрацій, малюнків, переходити від читання тексту до перегляду фільму тощо. Можна «оживити» процес пізнання через виділення нового аспекту або особливим характером навчального матеріалу.

Традиційним у власній практиці стало використання на уроках літератури такого педагогічного принципу, як *новизна*, який виявляється у виділенні нового аспекту навчального матеріалу через використання історичних фактів, епістолярної спадщини, листів знаних людей, нових художніх творів письменників. Таким чином, пробуджується внутрішній інтерес, формуються високі інтелектуальні й морально-естетичні якості.

Наведемо окремі варіанти такого підходу:

– у процесі вивчення біографії І.П.Котляревського використати документи тих часів: «Свидетельство», «Аттестат командующего Мейндорфа», «Аттестат по указанию его императорского величества из Полтавского приказа...» стосовно родини Котляревських і постаті письменника;

– під час вивчення біографії М.Хвильового (11 кл.) можна зачитати лист письменника до Миколи Зерова;

– знайомство з унікальним гумористом О.Вишнею (11 кл.) доцільно розпочати віршем В.Лагоди «У Києві на риночку...» чи уривком із його твору «Моя автобіографія»;

– вступну тему «Література «Розстріляного відродження». Триумф і трагедія, здобутки і втрати» (11 кл.) розпочати з історичної довідки щодо подій тих часів;

В одинадцятому класі під час аналізу образів героїв драми М.Куліша «Мина Мазайло», а саме образу тьоті Моті, доцільно

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

духовності, бути вищим за інших?

Так, щоб викликати у школярів емоції, на уроках української літератури бажано використовувати тексти притч, легенд, сентенцій, крилатих висловів знаних людей, за епіграф – прислів'я різних народів, поетичні уривки. Переконана, що така мотивація налаштовує учнів не лише на вирішення поставлених завдань, а й цікава своєю універсальністю, глибиною думки й орієнтує на філософське ставлення до життя взагалі.

Загальновідомо, що робота на уроках літератури передбачає не тільки «правильне» прочитання тексту, розуміння позиції автора, складних життєвих явищ і ситуацій, а й формування творчої, неординарної особистості, пізнання й усвідомлення власного «Я». Тому важливим для вчителя-практика є пошук методів і прийомів, які допоможуть передати «живе золото слова», знаходити істину у творах майстрів-письменників.

Наприклад, вивчення оповідання В.Винниченка «Федько-халамидник» у 5-му класі варто розпочати прислів'ям: «На добро відповісти добром може кожен, на зло відповідає добром тільки відважний». На нашу думку, зміст цього вислову, його мудрість змусять кожного замислитись: «А як у житті зробив би я?» Під час роботи зміст прочитаного слід не стільки аналізувати вчителю, скільки пропонувати зробити учням власні висновки, замислитися над сенсом життя, прислухатись до «природи» своєї душі, що вселить у школярів надію.

Сучасні дослідження засвідчують, що *ефективним засобом підвищення інтересу дитини до навчальної праці, яка дозволить їй ще й відчути радість пізнання, є гра*. Саме вона є потужним інструментом задоволення потреби дитини в пізнанні світу. Це відзначали у своїх працях і В.О.Сухомлинський, і К.Д.Ушинський, і А.П.Макаренко. «Духовне життя дитини повноцінне лише тоді, коли вона живе у світі гри, казки, музики, фантазії. Без цього вона – засушена квітка», – писав В.О.Сухомлинський [3]. Використання ігрової діяльності на уроках літератури створює мотивацію, близьку до природної, збуджує інтерес, розвиває комунікативні навички. З цією метою варто практикувати застосування елементів різних рольових та імітаційних ігор: «Я – актор», «Інтерв'ю з письменником», «Дуель», розігрування ситуацій на уроках. До їх підготовки творчі групи учнів складають вірші, казки, підбирають цікаві запитання, готують малюнки. Доцільно використовувати різні види ігрової діяльності у 5-6 класах під час вивчення таких тем: «Народні казки», «Календарно-обрядові пісні», І.Франко «Фарбований Лис», В.Симоненко «Цар Плаксій та Лоскотон», Л.Глібов «Байки», С.Руданський «Співомовки», В.Нестайко «Тореадори з Васюківки».

Порівняно з іншими формами навчання й виховання перевага гри полягає у тому, що вона досягає своїх цілей

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

непомітно для вихованця, без примусу й насильства над особистістю. З цього приводу К.Д.Ушинський стверджував, що з гри зав'яжуться асоціації в одну велику мережу, що в майбутньому визначають характер і вибір людини.

Успіх будь-якої розпочатої справи залежить від того, наскільки вдало, ефективно й точно сформовано позитивне ставлення до навчання через пізнавальні мотиви. Створення у дітей таких мотивів – одна з важливих складових досягнення успіху в діяльності, крім цього, позитивно налаштовані учні спроможні правильно оцінити свої здібності, успіхи й невдачі.

У В.О. Сухомлинського є мудрі слова: «Щоб відкрити перед учнями іскорку знань, треба увібрати море світла ...» [3]. На наше переконання, такою іскоркою у професії вчителя є постійне збагачення його інтелекту, систематична робота над собою, лише за таких обставин можна виховати учня зацікавленого, такого, що полюбить рідне слово, поважатиме свою культуру, цінуватиме надбання народу.

Література:

1. Асеев В.Г. Мотивация учебной деятельности и формирование личности / В.Г. Асеев. – М., 1976.
2. Андреева Г.М. Социальная психология. – М., 1979. – 407 с.
3. Сухомлинський О.В. Про виховання. – М., 1985. – 230 с.
4. Волков К.Н. Психология о педагогических проблемах / К.Н. Волков. – М., 1981.

Жиляєва Л.С.*

УРОК ЧИТАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті наголошено, що проблема нарощення національної свідомості школярів є актуальною для сучасної педагогічної науки. Окреслено шляхи формування національної свідомості учня початкових класів на уроках читання.

Одним із важливих завдань сучасної школи є формування високих моральних якостей вихованців, розвиток національної свідомості школярів. Прищеплення доброти і чуйності, працьовитості й жертвовності, поваги, любові до ближнього й милосердя, любові до своєї Вітчизни, поваги до історії українського народу та людей-патріотів своєї країни, усвідомлення своєї причетності до історії, традицій, культури свого народу, вболівання за його майбутнє, потреби у служінні їй, справедливості й порядності, готовності прийняти на допомогу тим, хто її потребує – самі такі цінності повинні стати наріжним каменем навчально-виховного процесу сучасної школи. Уроки читання якнайповніше надають можливість педагогу

---

* © Жиляєва Л.С.